

MIÉRT OLVASSUNK RICARDÓT (ÚJRA)?

KIRÁLY JÚLIA

David Ricardo:

A politikai gazdaságtan

és az adózás alapelvei

Válogatás egyéb írásokból

és parlamenti beszédekből

Fordította Atkári János

A fordítást szakmailag ellenőrizte

és a bevezetőt írta: Madarász Aladár

Napvilág Kiadó, Budapest, 2017.

563 oldal, 4200 Ft

AMIT MINDENKI TUD RICARDÓRÓL, ÉS AMIÉRT MÉGSE VETTÜK KÉZBE

Ha Ricardo neve előkerül, akkor a közgazdászok többsége – jólterjesztését jelző sűrű bólogatások közepette – megemlíti a komparatív előnyök modelljét, avagy a Ricardo-féle ekvivalenciaelvet, hiszen ezek többnyire minden közgazdasági alaptankönyvben¹ megtalálhatók. Van, akinek még a Ricardo-féle munkaérték-elmélet vagy a Ricardo-féle földjáradék is eszébe jut, mert valamikor még „polgazdból”² vagy elmélettörténetből tanult ilyesmit.

1 ■ Bár az egyik legjobb, jelenleg az Elteconon használt mikroökonomia-tankönyvben (Amihai Glazer – Jack Hirschleifer – David Hirschleifer: *Mikroökonomia – Árelmélet és alkalmazásai – Döntések, piacok és információ*. Osiris, Bp., 2009.) még Ricardo neve se fordul elő, az ugyanebben a sorozatban megjelent *Makroökonomiában* (Stephen D. Williamson: *Makroökonomia*. Osiris, Bp., 2009.) szerepel a ricardói ekvivalenciátétel és a komparatív előnyök modellje is. Igaz, ez utóbbi Ricardo nevének említése nélkül.

2 ■ „Polgazd” vagy „pégé”: a rendszerváltás előtt valamilyen egyetemen hosszabb-rövidebb ideig oktatott politikai gazdaságtan, melynek első része volt a kapitalista, a második a szocialista politikai gazdaságtan.

3 ■ Madarász Aladár egy nemrégiben adott interjúban vitriolos könnyedséggel mutatja meg a kifejezés eredendő marhaságát: „Senki sem azért ír meg egy közgazdasági művet, hogy a jövőben valaki másnak, akiről neki sejtelme sincs, az előfutára legyen.” (Közülük egyesek hasznosak. Madarász Aladár gazdasági eszmetörténéssz az elméletek hasznáról. Interjú. *Magyar Narancs*, 2018. március 15. 24. old.)

4 ■ Mátyás Antal: A mű jelentősége és főbb gondolatai. Előszó az 1954. évi kiadáshoz. In: David Ricardo: *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei*. Ford. Kislégyi Nagy Dénes; a fordítást átd. Bilek Rudolf. Akadémiai, Bp., 1954. 9. és 10. old. Mátyás előszava meghatározta az ugyancsak általa írt tankönyvek szemléletét, de itt részletesebben írt Ricardóról.

5 ■ David Ricardo: *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei*. KJK, Bp., 1991.

Mégsem hinném, hogy akár a több ricardói tézist is felsoroló közgazdák között sokan lennének, akik akár eredetiben, akár egy korábbi magyar kiadásban olvasták volna az alapművet, az *Alapelveket* („A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei”). Így bevalom, helyesebb, de legalábbis őszintébb lett volna azt a címet adni e recenzióknak, hogy „miért érdemes Ricardót mégis elolvasni?”.

Az én nemzedékem anno, a hetvenes–nyolcvanas években elmélettörténetből még tanult Ricardóról. Nagyjából annyit, hogy mint Marx „egyik előfutára”³ a munkaérték-elmélethez is hozzájárult. Leginkább egyből „marxista szempontból” értékeltük, lelepleztük osztálykorlátait, és a tankönyv nyomán megmutattuk, hogy „csakis a kapitalista termelés törvényeit tanulmányozta, és ugyanakkor azt hitte, hogy a termelés általános törvényeit tanulmányozza”, valamint „[d]inamikájából azonban hiányzik a minőségbe való átcsapás. Dinamikája csak mennyiségi.”⁴ Sem ezek a szentenciák, sem a tankönyvben Ricardótól idézett bonyolult, hosszú körmondatok nem igazán csináltak kedvet a szerző eredetiben való tanulmányozásához.

A polcunkon persze ott volt a később, 1991-ben újra megjelent *Alapelvek*,⁵ de a KJK által kiadott, kiskalákú 300 oldalas, sűrűn nyomott, rendkívül rossz minőségű, széteső könyvecske olyan csúnyára sikeredett, hogy az embernek még akkor sem volt kedve kézbe venni, ha időközben valami miatt (a rendszerváltás itt nem elég erős érv) mégis el akarta volna olvasni. Belelapoztunk, és gondosan feltettük a polcra – hiszen láthatólag csak az volt benne, amit úgyis tudtunk, hosszú, feltehetőleg unalmas eszmefuttatás az értékről, valami kevés a külkereskedelemtől és hosszú-hosszú fejezetek az adóról – biztosan valahol ott fejt ki a ricardói ekvivalenciátételt is.

Az utánam következő nemzedékek valószínűleg még rosszabbul jártak Ricardóval. Ők már azért sem olvastak (pontosabban: olvasnak) elmélettörténetet, mert az elmúlt korokból hasznosítható tudás, a fontosabb tételek úgyis benne vannak valamelyik mikro- vagy makro-tankönyvben, minek a rég elavult szövegeket silabizálni. Már a ricardói alapmű címe is riasztóan hathatott: ugyan kitérdekelne az a politikai gazdaságtan, amelyről hosszú évtizedeken keresztül csak a szocializmusban oktatott „kap. és szoc. pg” jutott a közgazdászok eszébe. A legkevésbé sem érdekelte sem ezt a nemzedéket, sem számos későbbi recenziót, hogy Ricardo korában a politikai gazda-

ságtan a közgazdaságtant jelentette, hiszen ez utóbbi fogalom csak a XX. században nyert polgárjogot. Azaz az *Alapelvek*ben Ricardo a közgazdaságtan örök törvényeit igyekezett megismerni és rendbe szedni.

AZ ÚJ KIADÁS ÉLMÉNYE: A FORMA, A BEVEZETÉS, A FORDÍTÁS

Ilyen előzmények után nagy bátorságra vall, hogy a Napvilág Kiadó 2017 végén, az első kiadás 200. évfordulóján megjelentette az *Alapelveket*. Már a minden elemében sokkal szebb, elegánsabb kötet is kellemes meglepetés: szellős nyomtatás (ami jócskán megnövelte a terjedelmet), az emberi szemnek kellemes betűtípus, kifejezetten ízléses borító. Egy könyv, amit jó kézbe venni, jól olvasható, és nem esik szét az első lapozáskor (mindezt dicséret illeti a szekszárdi Séd nyomdát is). A kötet nemcsak az *Alapelveket* tartalmazza, hanem Ricardo néhány további írását, parlamenti beszédét, valamint a kötet összeállítójaként és lektoraként a mű megjelenése körül bábáskodó gazdasági eszmetörténész, Madarász Aladár szinte külön recenziót kívánó *Bevezetőjét* is.

Már az 1991-es kiadásból is elhagyták Mátyás Antal bevezetését az 1954-es kiadáshoz. Jól tették, mert az már a maga korában is felejthető alkotás volt, mégis alapvetően meghatározta, hogyan kellett Ricardót marxista bírálatban részesíteni. Megdöbbentő, hogy még ma is ennek alapján készült a magyar nyelvű Ricardo-szócikk a Wikipediában.⁶

Az új kiadást kézbe véve először Madarász bevezetőjét olvastam el, és nem bántam meg. Aki annak idején kellően szerencsés volt, és a „repülő egyetemen”, majd a rendszerváltás után a Corvinuson hallhatta Madarász Adam Smithről, David Ricardóról és a közgazdaság-tudomány más jeles képviselőiről szóló rendkívüli filológiai pontosságú, és mások által meg sem közelíthetően képes széles irodalom- és korismeretre támaszkodó, lebilincselően izgalmas elmélet-történeti előadásait, az most sem csalódik. Tanulmánya az első teljes magyar nyelvű áttekintés Ricardo életéről, koráról és nézeteiről. Korrajz, életrajz, tudománytörténet. Nem értékel, nem osztálykorlátokat emleget – bemutat. Megmutatja, mi „adott és ad alapot a különböző, egymással éles vitában álló közgazdaságtani iskoláknak (neoklasszikusoknak, keynesiánusoknak, »neoricardiánusoknak«) ahhoz, hogy megpróbálják Ricardót a maguk számára szellemi elődként kisajátítani (A. Marshalltól N. Kaldoron át P. Sraffaig és S. Hollanderig), miközben ugyanezen irányzatok más jeles képviselői az ő káros befolyásának tulajdonították a közgazdaságtan évtizedes vagy évszázados eltévelyedését (W. Jevons, J. M. Keynes és élete végén J. Schumpeter)” (8. old.). Segít eligazodni „egy különös életút, egy rendkívüli szellemi teljesítmény és egy szerteágazó recepció egymásba fonódó történetében” (9. old.). Újra felfedezi az olvasó számára Ricardo pénzelméleti írásait, a jegybankra vonatkozó elképzeléseit. Jelzi, hogy az

utókor hol és mennyiben torzította el, sajátította ki, egyszerűsítette le az eredeti ricardói gondolatokat. Nem az *Alapelvek* fejezeteit mondja fel, hanem körülményeket jelez, vitapartnereket mutat be, Ricardo szerteágazó levelezéséből idéz, hogy értsük mindazt, ami az *Alapelveket* „körülveszi”. Nehéz Madarász után bármi újat mondani Ricardóról – ezért a jelen recenzió inkább egy amatőr olvasónaplójának tekinthető.

Ricardo műve – mint azt a kortársak és az utódok is megerősítették – nem könnyű olvasmány. Még akkor sem, ha a mostani fordítás kifejezetten olvasható szövegváltozatot állított elő. Az első fordítást 1891-ben Láng Lajos statisztikus-közgazdász készítette, a filozófus-közgazdász Kislégyi Nagy Dénesnek köszönhető az 1940-ben befejezett második teljes fordítás (amelyet az 1954-es kiadáshoz Bilek Rudolf jelentősen átdolgozott, és amelyet végül az 1991-es kiadás is átvett), tehát a mostani újrafordítás már a harmadik nekifutás. Atkári János jegyzi, aki korábban fordított már jelentős közgazdászokat, így Samuelson *Közgazdaságtana* és a Hayek műveiből készült válogatás⁷ egyaránt az ő nevéhez fűződik. A fordítás kiválóan sikerült, leginkább a következetes fogalomhasználatban, amit a szerző által sem mindig egészen következetesen használt fogalmak megfeleltetése, na meg a vitapartnerek gyakran eltérő fogalomhasználata is nehezített. A filológiai pontosság mellett (vagy inkább ellenére?) a korábbinál sokkal gördülékenyebb, olvashatóbb ez a szöveg. Csak egyetlen kiragadott idézet:

1991: „Ezzel szemben a munkabérek emelkedése abból kifolyólag, hogy a munkásokat jobban fizetik, vagy abból, hogy a munkabéren általában vásárolt szükségleti cikkek nehezebben szerezhetők be, kevés kivétellel nem idézik elő az árak emelkedését, de nagymértékben előidézi a profitok csökkenését.”⁸

2017: „Ezzel szemben, ha a munkabérek abból eredően emelkednek, hogy a munkás méltányosabb javadalmazást kap, vagy abból, hogy nehéz beszerezni a szükségleti cikkeket, amelyekre a béreket költik, akkor ez néhány eset kivételével nem okoz áremelkedést, de nagymértékben csökkenti a profitokat.” (107. old.)

6 ■ Simonovits András fedezte fel ezt a ma fölöttébb anakronisztikus magyar Wikipedia-bejegyzést, melyet éppen ideje volna lecserélni: https://hu.wikipedia.org/wiki/David_Ricardo, vagy pedig egyszerűen lefordítani a sokkal alaposabb és átfogóbb angol szócikket: https://en.wikipedia.org/wiki/David_Ricardo.

7 ■ Paul A. Samuelson – William D. Nordhaus: *Közgazdaságtan I–III.* Ford. Atkári János. KJK, Bp., 1988.; Friedrich A. von Hayek: *Piac és szabadság.* KJK, Bp., 1995. A IV–V. részt ford. Atkári János.

8 ■ David Ricardo: *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei.* Ford. Kislégyi Nagy Dénes; a fordítást átd. Bilek Rudolf. KJK, Bp., 1991. 34. old.

9 ■ A kannás tej literje csak 3 forint volt.

10 ■ Ekkor kezdtem Kornait, Antalt, Mandelt, Máriást, Tardost, Lakit, majd később Bauert, Soós Károlyt stb. olvasni, és rádöbbenni, hogy a körülöttem lévő gazdaságnak is vannak mozgástörvényei, amelyeket nem árt megismerni.

RICARDO RENDSZERE – A VERBÁLIS MODELLALKOTÁS NEHÉZSÉGEI

A kiragadott idézet is illusztrálja, hogy az újrarendezett, gördülékeny *Alapelvek* sem könnyű olvasmány. Az efféle négy soros körmondat nem ritka a műben, sőt még hosszabb mondatokba zsúfolt gondolatmenettel is bőven találkozni. Ricardo alapigazságokat megfogalmazó közgazdasági alapvetést kívánt adni, ha úgy tetszik, absztrakt közgazdaság-tudományt épített. Ehhez azonban Ricardo korában hiányzott a mai közgazdaság-tudomány két fontos eszköze: az absztrakt gondolkodáshoz szükséges formális modellalkotás eszköztára és a hipotéziseket tesztelő empiria.

Az *Alapelvekben* éppen ezért nagyon nehéz felfedezni a matematikai gondolkodásmódot, így szinte érthetetlen, miért tekintette Marshall Ricardót az „absztrakt közgazdaságtan” megalkotójának. Verbálisan ugyanis nagyon nehéz, szinte lehetetlen általános egyensúlyi modellt (vagy egyszerűbben: teljes gazdasági modellt) leírni, ezért sorjáznak a hosszú és bonyolult körmondatok, ezért a sokszori átdolgozás után is széteső szerkezet. A bizonyítást nagyon gyakran „kis számpélda” helyettesíti – ami illusztrációnak tökéletes ugyan, de bizonyításnak föltöbb elégtelen. A tételeket ezekkel a számpéldákkal illusztrálja, rövid és jól érthető szimbólumok alkalmazása, illetve empirikus tesztelés helyett.

Nem véletlen, hogy a mai tankönyvekben a Ricardónak tulajdonított tételek, elemzések már a modellek „nyelvén” szólalnak meg. A mai olvasó az *Alapelveket* olvasva leginkább az absztrakt modellalkotási képességet hiányolja – de lássuk be, ennek nem is voltak meg a feltételei, ezt valószínűleg helyesen látta meg Malthus. Sokkal nehezebb így a tételek diszkussziója is, ezért érezzük szétesőnek, körkörös érvelésűnek a könyvet, amelyik egy-egy témára újra meg újra visszatér. A „közbevetné valaki”, a „ha valaki úgy gondolja” és az „egyesek szerint” kezdetű mondatok mind-mind a szokásos modelldiszkussziót helyettesítik. Ugyanez a szerepe a folyamatos szövegközi polémiáknak a kortársakkal – elsősorban Smithszel, Malthusszal, Buchanannel, Sayvel –, csakúgy, mint az utolsó, kifejezetten vitairatnak szánt fejezeteknek (20–32. fejt., kivéve a 27-et). Részen az elméleti konstrukció egyes elemeire térnek ki, részben az aktuális gazdaságpolitikai vitákhoz szólnak hozzá. Az absztrakt közgazdaságtan és a gazdaságpolitikai elemzés a közgazdaságtan hőskorában, a politikai gazdaságtan korában még nem vált élesen

szét. A viták eredetét, az állítások forrását azonban Madarász enciklopédikus tudása nélkül „visszafejteni” reménytelen próbálkozás.

A másik nehézség a megfelelő empiria és az adatelemzési módszerek hiánya. A mai közgazdaságtanban óriási előrelépést jelent, hogy lassan a gazdaság minden részletéről tranzakció szintű adatok állnak rendelkezésre, és egyre robusztusabbak azok az ökonometriai (empirikus adatelemzési) eljárások,

amelyek segítségével az absztrakt tételek empirikusan elemezhetők. Mindez Ricardo idejében hiányzott: a XIX. század elején statisztika már létezett ugyan, de elsősorban népességstatisztika. Így statisztikai táblázatokat, idősorokat és ehhez illeszkedő empirikus elemzést nem is találunk az *Alapelvekben*. A már idézett „kis számpéldák” hivatottak ezt is helyettesíteni. Ebből fakadnak a könyvet néhol az érthelmezhetlenség határára sodró, bonyo-

lult szerkezetű, gyakran körkörös gondolatmenetek és követhetetlen számpéldák, amelyek alapján jogosan jelezték már a kortársak, majd az utódok is, hogy az *Alapelvek* nehéz olvasmány.

MIÉRT OLVASSUK EL MÉGIS AZ ALAPELVEKET

Valamikor réges-régen, a hetvenes évek első felében tanultam a közgazdasági egyetemen. Harmadéves lehettem, már szigorlatoztam kap. és szoc. pg-ből, amikor egy volt osztálytársam, aki fizikusnak készült, megkért, hogy közgazdász lévén magyarázzam el neki, miért épp 3,60 egy liter tej is, egy kiló kenyér is.⁹ Mintha sötét kútba néztem volna – valami rémlett a szocialista árképzés 14 alapelvéből, meg a kizsákmányolásmentes gazdaság arányos és tervszerű fejlődéséről, de ez nem adott választ barátom kérdésére. Meghökkenem. Akkor jöttem rá, hogy amit addig az egyetemen tanultunk, az nagyrészt marhaság, hiszen minek kellene tudnom, hogy a „kapitalista gazdaságokban” a váltó-viszontleszámítás a monetáris politika legfontosabb eszköze, ha fogalmam sincs, hogyan működik az a gazdaság, amelyben élek.¹⁰ Jelzem, az érdektelenséget nem csak az ideologikus oktatás tudja kiváltani, tudatlanságot nem csak a szocialista árelmélet 14 jellemzője okoz. Igaz, a ma közgazdászhallgatói olyan tankönyvekből tanulnak, ahol minden fejezetben 10-15 olyan feladat, kérdés, kitérő van, ami a napi gazdaság működéséhez kapcsolja az absztrakt modellek következtetéseit. Igaz, a „mainstream” közgazdaságtan azért vált uralkodóvá, mert absztrakt modelljeivel, empirikus elemzéseivel a „miért 3,60 a tej”

kérdésre próbált egyre pontosabb választ adni. Néha beleszerelmesedett egy-egy szép modellbe, és elfelejtette a kiinduló kérdést, de összességében mégiscsak a gazdaság működését próbálta, próbálja leírni. A tankönyvekből azonban sokan ma is csak a formális modellre, a görbékre, a bizonyítások mechanikájára figyelnek – és a gondolat, a kérdés elfelejtődik. A tanulás, hogy nemcsak tankönyvet kell olvasni, hanem a gondolkodó emberek írásait, könyveit is, ne adt isten, a 200 évvel ezelőtti közgazdász kutatókét is!

Az *Alapelveket* olvasva, a nehezen legyűrhető hosszú mondatoknál meg-megállva, a számpéldákat kisilabizálva vagy átugorva egyre inkább magával ragadott a szerző. Már kíváncsi voltam, mikor tér vissza egy félbehagyott gondolatmenetre, hogyan tudtam meg a XIX. századi Angliáról, és az elemzett tények nem csak gazdaságtörténeti szempontból voltak izgalmasak. Ricardót ugyanis valóban a körülötte lévő gazdaság működésének általános törvényei érdekelték, a működési mechanizmusokat próbálta megérteni és leírni. Gondolkodik, elkalandozik, megerősít, megcáfol, polemizál – izgatja, amit lát. Mindenképp szeretne eljutni a dolgok „végső lényegéhez”, a „végső igazsághoz”. Ott van benne a vágy a rendszer egészének megértésére – és mindig tiszteltre méltó, amikor valaki komoly szellemi energiát öl ennek az „egésznek” a feltárására. Nem ideológiával, nem társadalomfilozófiával – hanem a megfigyelhető tények elemzésével. Valóban izig-vérig közgazdaságtan – és ettől válik izgalmassá. Hiszen ha vannak általános gazdasági törvények, akkor persze a különböző korokban nem ugyanúgy érvényesülnek, de a XIX. század eleji gazdaság leírása mégis felvethet a mának szóló izgalmas kérdéseket.

Aki nem steril tankönyvre, hanem szellemi izgalomra, együttgondolkodásra vágyik, nyugodtan vágjon bele az *Alapelvek*be. Ugyanolyan meglepetés fogja érni, mint amikor először elolvastuk az *Általános elméletet*,¹¹ és rájöttünk, hogy Keynes alapműve nem az IS-LM görbék tologatásáról, hanem egy friss és szellemes gondolkodó világlátásáról, gazdaságelemzéséről szól.¹² Azt vettem észre, hogy mindennap előveszem a könyvet, és lassan már-már kifejezetten élvezettel olvasom. Magával ragad a gondolatok tisztasága, az igazságkeresés eltökéltsége, a saját kor megértése.

AZ ÉRTÉK SZUBSZTANCIÁJÁNAK KERESÉSE

Ricardo rendszerének kiinduló premisszája a Smith-től átvett gondolat, amellyel az *Alapelvek* első fejezete indít:

„Egy áru értéke, azaz bármely más áruból az a mennyiség, amelyet érte cserébe kapni lehet, az előállításához szükséges munka relatív mennyiségétől függ, nem pedig attól a nagyobb vagy kisebb

térítéstől, amelyet ezért a munkáért fizetnek.” (75. old.)

Az *Alapelvek* több szakaszra tagolt első fejezete hivatott a munkaérték-elméletet a maga teljességében kifejtetni; a szerző fejezetről fejezetre visszatért az itt elemzett és megoldani vélt problémákhoz. Azt, hogy az érték lényege a munka, egyszerre tekinti nem bizonyítandó axiómának és állandóan illusztrálandó, pontosítandó tételnek. Az ominózus első fejezetet többször is átírta – az elmélettörténészek részletesen elemezték a különböző kiadások közti eltéréseket –, de sosem volt igazán elégedett vele.

Ricardo számára a cél az érték „szubsztanciájának” megtalálása, ami nemcsak az áruk árának egymáshoz viszonyított pillanatnyi arányát magyarázza, hanem a múlt pillanaton túlmutató örök arányosságot is. A piaci erők, a kereslet és kínálat által kialakított árat a „múlt pillanat” részének tekintette, mint arra a 30. fejezetben vissza is tér:

„Az áruk árát végső soron a termelési költségnek kell szabályoznia, nem pedig a kereslet és kínálat viszonyának, ahogy azt gyakran állítják. Igaz ugyan, hogy a kereslet és kínálat viszonya egy ideig befolyásolhatja az áru piaci értékét: addig, amíg az nem kerül a növekvő vagy csökkenő keresletnek megfelelő nagyobb vagy kisebb mennyiségben piacra, ez a hatás azonban csak átmeneti jellegű.” (395. old.)

A piacon megfigyelhető árat nem tekinti mérvadóknak, meggyőződése, hogy van egy „örökös” vonáspont, az áruk „természetes ára” (4. fejezet), ahova a profitráták szükségszerű kiegyenlítődének törvénye a piaci árat mindenkor visszakényszeríti. Valójában egy fixpont-feladat megoldását írja le, azaz Hollandernek annyiban igaza van, hogy Ricardo voltaképp egy általános egyensúlyi modellt vázol fel, ahol a „fixpont” az általa tételezett, a mindenkor befektetett munkát tükröző abszolút érték, avagy természetes ár. A „természetes” nagyság fogalma később folytonosan visszatért a közgazdaságtanban: valami olyasmit fejez ki, amit nem tudunk pontosan meghatározni, de kell hogy legyen, mert különben az adott piac adott mechanizmusa nem értelmezhető.¹³

A gépekben megtestesülő munkáról szépen belátja, hogy az is az érték alkotórésze, de a különböző munkák összemérhetetlenségének problémáját nem tudta megoldani.

11 ■ John M. Keynes: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. Ford. és bev. Erdős Péter. KJK, Bp., 1965.

12 ■ Valamikor a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónak volt egy remek sorozata közgazdasági Nobel-díjasok válogatott írásaiból. A kötetek többsége izgalmasan gondolkodó emberek-től tartalmazott válogatást.

13 ■ Ilyen fogalom Wicksell „természetes kamatlába” vagy Friedman „természetes munkanélküliségi rátája”, amelyek még a mai közgazdaságtannak is használható – bár sosem igazán jól operacionálizálható – alapfogalmak.

„Amikor tehát azon fáradozunk, hogy találjunk olyan értékmérőt, amely minden áruval alkalmazható, a nehézség abból adódik, hogy az árakat ténylegesen igen különböző körülmények között állítják elő.” (499. old.)

Nem tudta jól kezelni a különböző időpontbeli munkák összemérhetőségét sem, az „időérték” fogalma még hiányzott gondolati rendszeréből – a különböző időpontbeli munkákat „egy az egyben” összegezte. Nem találta meg a befektetett munka megfelelő mércéjét. Elvetette a munkaidőt, hisz az a különböző munkákat nem tudja összemérni, de ugyanígy elvetette a munkásnak fizetett bért, amit a jövedelemelosztás részének tekintett. Az előállított érték a jövedelemelosztás során oszlik munkabérré és profittá, de ezek nem az érték alkotórészei. A gondolatrendszernek ez a része akár a modern közgazdaságtanba is beilleszthető.

A kissé misztikus *Érték és gazdagság – megkülönböztető jegyek* című fejezet sem segíti az eligazodást, inkább megerősíti az olvasóban az érzést, hogy a munkaérték-elmélet nem is válhatott általánossá, lévén ahhoz túlzottan spekulatív és nem eléggé általános.

Ricardo végül is kudarcot vallott. A kötetbe Madarász beavagolt Ricardo vázlatban maradt későbbi írását az abszolút érték és a csereérték problémájáról (494–524. old.); Ricardo ebben sem tudta megragadni az egy életlen át keresett „abszolút értéket”. Meggyőződése volt, hogy ezt az értéket legpontosabban az árukban megtestesülő munkák aránya határozza meg, de hiába küzdött, az abszolút mérce megfoghatatlan maradt. Mint Madarász a *Bevezetőben* idézi, már az *Alapelvek* megírása után ezt Ricardo is belátta:

„Ugyanazokat a nehézségeket látom, mint korábban, és jobban meg vagyok győződve, mint valaha, hogy szigorúan véve a dolog természete miatt nincs az értéknek semmiféle korrekt mértéke, és nem is lehet ilyet kitalálni.” (31. old.)

A munkaérték-elmélet az elmúlt kétszáz évben gyakorlatilag eltűnt a közgazdaságtanból: Smith, Ricardo és Marx verbális munkaérték-modelljeit még a múlt században is sokan próbálták mate-

matikai formába önteni, ám a kísérletek kudarcot vallottak. A közgazdaságtan, úgy tűnik, végleg lemondott az „abszolút érték” megtalálásáról, megelégszik a XIX. század végén megszülető szubjektív értékelmélettel és – ettől elválaszthatatlanul – a marginalizmussal: nincs abszolút érték, szűkösség van, és a szűkös jószág utolsó egységének van a gazdaság mozgását meghatározó értéke. Ez a megközelítés könnyebben operacionálizálható, és még ma

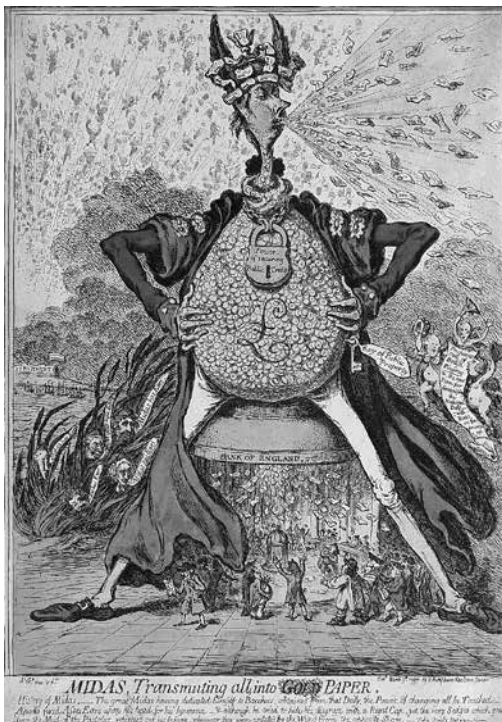
is úgy tűnik, hogy a gazdasági rendszer egészének legtöbb jelensége, mechanizmusa jól magyarázható vele. Elvesztettünk egy végső igazságot, nyertünk egy működő, alkalmazható mechanizmust, és talán többet tudunk a „miért 3,60 a tej ára” kérdésről.

PÉNZELMÉLET

Amennyire megkopott Ricardo értékelmélete, annyira friss és eredeti ma is a pénzelmélete. A modern monetarizmus sem tud és mond sokkal többet a pénz lényegéről és a pénzmenyiség szabályozásáról. Pedig Ricardót láthatóan sokkal kevésbé izgatta intellektuálisan a pénzelmélet, úgy gondolta, itt már minden lényeges kérdés megoldódott, „már csak az elfogultak nincsenek tisztában annak igazi alapelveivel” (368. old.). Nem is a fő részben tárgyalja a pénzel-

méletet, hanem csak a könyv harmadik, legkevésbé strukturált részében egy rövid fejezet erejéig (27. fejezet: *A fizetőeszköz és a bankok*), amelyet remekül egészít ki a kötetbe beavagolt két kis esszé: *A tömbnemesfém magas ára – a bankjegyek leértékelődésének bizonyítéka* és *Egy nemzeti bank terve*.

Kezdjük mindjárt egy ma is használt, az államnak a pénz világában betöltött, kiemelt szerepét leíró fogalommal: ez a *seignorage*, amelynek a szokásos magyar fordítása: a „kamara haszna”. A kamara haszna nem más, mint az államnak a pénzkibocsátás monopóliumából származó jövedelme. Ricardo bemutatja, hogy miből származik a kamara haszna a pénzürmék és a papírpénz esetében. A vert érme esetében ez a jövedelem nem más, mint az érme névértéke és a benne megtestesülő nemesfém értéke közötti különbség, vagyis hogy az államnak 5 forintnyi aranyat tartalmazó érmére joga van ráírni, hogy az 6 forintot ér. Papírpénz (bankváltó) esetében pedig egyértelműen kimondható: „A papírpénz annak az elvnek alapján van forgalomban, hogy a papír-

Gillray karikatúrája a papírpénzről, 1797.

pénzt terhelő költség egésze pénzverési díjnak tekinthető.” (369. old.) Ezen a ponton némileg visszaüt, hogy a fordító a korábbi fordítások szóhasználatát átvéve „pénzverési díjnak” fordította a *seignorage*-t, ami miatt kezdetben úgy tűnik, mintha a pénzérme veréséért járna valami díj az államnak; a papírpénz esetében rendszeresen bele is zavarodik az olvasó, hogy milyen pénzverési díj jár a papírra nyomtatásért. Végül is, reméljük, nagy zavart nem okoz: a lényeg, hogy a belső érték nélküli papírpénz egésze *seignorage* jövedelem.¹⁴

A fejezet legérdekesebb része a papírpénzmenynység szabályozásáról szól. Ricardo megmutatja, hogy a pénz értékállósága szempontjából tökéletesen mindegy, hogy a bankjegy beváltható-e aranyra, avagy sem, a lényeg, hogy a mennyisége kellően korlátos legyen.

„Ezen alapelvek alapján látni fogjuk, hogy a papírpénznek nem szükséges pénzérmére válthatónak lennie ahhoz, hogy megőrizze az értékét; csak arra van szükség, hogy a mennyiségét a pénz alapjának nyilvánított fém értéke szerint szabályozzák.” (370. old.)

Azaz a XIX. század elején világosan leírta, ami sokaknak még ma is (közel 50 évvel az aranystandard eltörlése után) felfoghatatlan: egyáltalán nem szükséges a papírpénznek aranyra beválthatónak lennie ahhoz, hogy megőrizze értékét. Csak „jó monetáris politika kell” – amely biztosítja a pénz értékállóságát, azaz az árstabilitást.

A pénz értékállóságához tehát a forgalomba kerülő pénzmennyiséget kell megfelelően szabályozni, csak hogy „a tapasztalat [...] azt mutatja, hogy sohasem volt még olyan, korlátlan papírpénz-kibocsátási joggal felruházott állam vagy bank, amely ne élt volna vissza ezzel a jogával” (371. old.), mármint a pénzkibocsátás jogával. Aggályosnak találja a korlátlan bankjegykibocsátás jogát, mert a mennyiség hirtelen csökkentése vagy növelése „végtelen következményekkel járhat”. Semmivel sem mond kevesebbet, mint másfél évszázaddal később a modern monetarizmus atyja, Milton Friedman, aki az egyetlen pénzkibocsátásban látja a pénz semlegességének egyetlen biztosítékát.

Ezért hát nincs más hátra, elő kell írni az aranyra beválthatóságot, hogy ily módon mégiscsak kényszerűen korlátozzák a pénzkibocsátást. Az államban azonban Ricardo még ilyen körülmények között sem bízik, jobbnak tartja a pénzkibocsátás lehetőségét egy törvényekkel megfelelően szabályozható bankra bízni. Ezt a pénzkibocsátó bankot viszont távol tartaná az üzleti hitelezéstől, de az uralkodói vagy kormányzói önkénytől is: azaz megalkotja a modern független jegybank ideáját (479–494. old.).

Pontosan annyit tud a bankpánikok kitöréséről, mint mi, kétszáz évvel később: tudjuk, hogy bármilyen véletlen esemény (a napfolttevékenységtől a

háborúig) megrendítheti a bankba vetett bizalmat, és tudjuk, hogy ilyenkor nincs rendszer, amely megakadályozhatná a bankrendszer „borulását”.

„Az ilyen pánik ellen semmilyen rendszer sem védi meg a Bankokat; jellegüknél fogva mindig ki vannak téve a pániknak, mivel sem a Banknak, sem az országnak nem lehet annyi fémpénze vagy tömbnemesfeme, mint amennyit egy ország pénzzel rendelkező lakóinak joga van követelni. Ha netán mindenki egy napon venné ki a pénzt a bankból, a ma forgalomban lévő bankjegyek sokszorososa sem lenne elegendő ekkora kereslet kielégítéséhez. Ilyesfajta pánik okozta az 1797-es válságot, nem pedig, mint annak idején gondolták, azok a hatalmas kölcsönök, amelyeket a Bank a kormánynak nyújtott. Sem a Bank, sem a kormány nem hibázott akkor. A társadalom aggodalmaskodó részének megalapozatlan félelme terjedt el ragályszerűen, és idézte elő a Bank megrohanását, ami éppúgy megtörténhetett volna akkor is, ha a Bank nem nyújtott volna hiteleket a kormánynak, és ha kétszer annyi tőkével rendelkezik is, mint ma. Ha a Bank folytatta volna a készpénzzel való kifizetést, a pánik valószínűleg alábbhagy, még mielőtt a pénzérmekezéslet kimerül.” (374. old.)

A pánik csillapításának eszköze, hogy nemhogy felfüggesztjük a betétek kifizetését (a papírpénz érmére váltását), hanem amíg csak lehet, biztosítjuk a folyamatos kifizetést.

Ricardo megérzi, hogy a piaci kamat végül is a beruházók profitrátájától függ, azaz egészen közel kerül a wickselli természetes kamat fogalmához. Egészen hasonló ahhoz, amit ma az egyensúlyi modellek „semleges reálkamatként” határoznak meg: az a kamat, amely növekvő függvénye a beruházási hajlandóságnak és csökkenő függvénye a megtakarítási hajlandóságnak, ahol a beruházási hajlandóság a profitvárakozások függvénye. Ami Ricardóban egyszerű: egy gondolkodó elme, amely ráérez a beruházásokat meghatározó reálkamat és a piaci (nominális) kamat viszonyára.

A mai monetáris politika annyiban tér el a Ricardo-korabelitől, hogy a kamatnak a monetáris transzmisszió során nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint a pénzmennyiségnek (mivel a pénzkeresleti függvény már nem tekinthető stabilnak), ám a kétezres évek végének likviditási válsága idején megint csak a pénzmennyiség számított: a gazdaság, pontosabban a bankrendszer likviditással (pénzzel) való bőséges ellátása a válságkezelés első lépése volt mindenütt.

14 ■ A *seignorage* mai értelmezése ettől némileg eltér: csak a kamatmentes pénzzel megspórolt kamatjövedelmet tekintti a kamara hasznának, illetve a „monetáris *seignorage*” a pénzron-tás üteméből származó inflációs többletet.

A HÍRES RICARDÓI MODELLEK

Mint a bevezetőben említettem, két, a tankönyvekben tovább élő ricardói modell van: a komparatív előnyök modellje és a ricardói ekvivalencia elve. Nem hagyható ki egyik sem e recenzióból, noha Madarász bevezetőjéből már előre tudjuk a krimi végét: valójában egyik sem igazán úgy van megírva, ahogy az utókor interpretálta, sőt a második esetben a szerző épp az ellenkezőjét állította annak, amit a róla elnevezett tétel sugall.

A komparatív előnyök modelljét *A külkereskedelem* rövidke fejezetében találjuk meg, ha figyelmesen olvasunk, és nem siklunk túl gyorsan keresztül az angol posztó és a portugál bor példáján (172–173. old.). Ricardo számára annyira triviális, hogy ha az éves posztószükséglet előállítására Angliában 100 ember munkáját igényli, a borszükségleté pedig 110 emberét, míg Portugáliában ugyanezen javak 90, illetve 80 ember egyévi munkájába kerülnek, akkor Angliának a posztóra, Portugáliának pedig a borra kell szakosodnia, hogy gyakorlatilag fél oldalon letudja a híres tételt. Még megjegyzi:

„Más tehát a helyzet ebben a tekintetben egyazon országon belül, illetve az országok között; a különbséget könnyen megérthetjük, ha meggondoljuk, hogy a tőke jövedelmezőbb befektetési lehetőséget keresve milyen nehezen költözik át egyik országból a másikba, és milyen könnyedén vándorol ugyanazon az országon belül az egyik vidékről a másikra.” (173. old.)

Azaz teljesen nyilvánvalóan eltekint a tőke és a munka szabad áramlásától, sőt számára az evidens, hogy ha lenne szabad áramlás, akkor mindkét terméket Portugália állítaná elő.

A kiinduló példát a mai tankönyvekben már szépen formalizálva találjuk meg: tőke és munka adott termelékenység mellett optimalizálandó mindkét ország fogyasztói hasznossága. A tankönyvek a modellt kiterjesztik több országra, több tényezőre, feloldják a rögzített technológia feltevését – egyre inkább általánosítják. Nem szokták észrevenni, hogy a technológiai változás Ricardót is elgondolkodtatta. Egy későbbi részben (*Hirtelen irányváltások a kereskedelemben*) szellemes keretben elemzi a technológia változásának hatását a kereskedelemre, az árakra, a pénzmenyiségre. Megvizsgálja, hogyan áll újra helyre az egyensúly a „technológiai sokk” után, amikor megnőtt egy iparág termelékenysége egy adott országban. Megmutatja, hogy a „cserearányokkal” egyszerre változik a pénzmenyiség megoszlása az országok között. A termelékenység és a cserearányok változása a különböző pénzek relatív értékének változását is kiváltja – ezt az elemzést akár korai reálárfolyam-elméletként is olvashatjuk.

Ricardót azonban a külkereskedelem kapcsán valami egészen más foglalkoztatja: a külkereskedele-

lem kiváltotta pénzmozgásokat elemzi, külön-külön végiggondolva azt az esetet, amikor nemesfém is mozog az országok között, és azt, amikor már váltók segítségével bonyolítják le az ügyletet. Elemzi a különböző mozgások hatását a mennyiségekre és az árakra, beleértve az egyes országok pénzeinek egymáshoz viszonyított árat is. Ennek során a kéttermékes modellfeltevést is „feloldja”:

„Jól tudjuk azonban, hogy az export és az import tételei között sok különféle cikk szerepel. A pénz kiáramlása az egyik országból és felhalmozódása a másikon minden áru árát érinti, ennél fogva a pénzen kívül sok más áru exportját is serkenti. Ez akadályozza meg, hogy olyan jelentős hatás érje a pénz értékét a két országban, mint az különben várható lenne.” (178. old.)

Majd azt boncolgatja, miért előnyös váltókkal bonyolítani a kereskedelmet, miért nem szükséges hogy az arany és az ezüst mozogjon, és mi tartja mégis fenn az „egyensúlyi” árakat.

Végül kifejti, miért híve a szabad kereskedelemnek, és kikel a vámok és adók ellen. Mindenféle állami beavatkozást ártalmas: „Az adók megzavarják ugyan a pénz egyensúlyát, de csak azzal, hogy megfosztják az adót kivető országot a szaktudással, az iparkodással és az éghajlattal együtt járó előnyök egy részétől.” (181. old.) Valójában *A nyerstermékekre kivetett adókról* szóló fejezet hosszas elemzése és bonyolult számpéldái is ezt az egyszerű állítást támasztják alá. Később, az *Exporttámogatások és importtámlalmak* fejezetben visszatér a külkereskedelemre, és rámutat, hogy a támogatások, vámok és kvóták rendszere tartósan csak a földbirtokosokat támogatja, mert újabb földeket kell bevonni a termelésbe, ami a különbséti földjáraadékat növeli, míg az iparosokat átmenetileg, csak addig érinti minden ilyen beavatkozás, amíg az árak vissza nem állnak a természetes szintjükre.

A külkereskedelem ricardói elmélete tehát jóval több is, meg kevesebb is annál, ami a komparatív előnyök modellje néven fennmaradt belőle.

A RICARDÓI EKVIValenciATÉTEL MÉG FARAMUCIBB TÖRTÉNET

Kezdjük Ricardo adóelméletével, hiszen az *Alapelvek* a címében adóelméletet is ígér. A korabeli Angliában használatos adófajtákat kinos alaposággal elemzi: gazdaságtörténeti szempontból is izgalmas, hogy egyszerű adórendszer soha nem létezett, Ricardo fejtegetésében legalább 8-10-féle adó és vámtétel szerepel, köztük közvetlen adók (házadó, földjáraadéadó, munkabéradó, profitadó stb.) és közvetett adók (nyerstermékekre kivetett adó, tized), egyszeri és rendszeres állami jövedelmek.

Az adóteher-eloszlás mai elméletének egyik sarokköve, hogy a jogi incidencia nem feltétlenül esik egy-

be a közgazdasági incidenciával, azaz a jóléti teher nem feltétlenül azokra hárul, akik az adót közvetlenül megfizetik. Nos, egyértelműen kijelenthetjük, hogy Ricardo a modern adóelmélet előfutára: egyszerűen érthetetlen, miért nem Ricardo-modellnek nevezik az adóincidencia-elemzést, hiszen az egyes fejezetekben szépen, következetesen azt elemzi, hogy egy-egy adó-típus kit terhel közvetlenül, hogyan épül be az árakba, hogyan alakul ki végül az új egyensúlyi helyzet, és végső soron kit terhel. Igaz, hogy elemzése megint verbális, ezért nem kellően robusztus – de sokkal könnyebben volna modellezhető, mint például a komparatív előnyök elmélete. Ricardo korát meghaladóan vizsgálja a „kit terhel végső soron az adó” kérdését, és hogy ez milyen hatással jár a gazdasági egyensúlyra nézve. Szerintem különösen szép a profitadó elemzése. Ricardo kimutatja róla, hogy valójában árnövelő tényező, és az egyes áruk eltérő tőkeigénye miatt az arányokat is megváltoztatja. A munkabéradó azzal, hogy növeli a munkabér árát, csökkenti a profitot, így hatása ugyanaz, mint a közszükségleti cikkekre kivetett adóé, csak épp nem növeli az áru árát.

Az adóról szólva szinte sosem marad el káros hatásuk elemzése: csökkentik az ország vagyonát, nélkülük az ország gyorsabban gyarapodhatna. Kifejezetten költőien ír az adóról:

„Ha a tőkébe harap, akkor ennek arányában csökkentenie kell annak az alapnak, amelynek a nagysága szabályozza szükségképpen mindig is azt, hogy milyen mérvű az ország produktív iparkodása. Ha a jövedelmet sújtja, akkor szükségképpen vagy a felhalmozást csökkenti, vagy arra kényszeríti az adózót, hogy megfelelő mértékben csökkentse korábbi improduktív fogyasztását a szükségleti és kényelmi cikkekből, s így takarítsa meg az adó összegét. Egyes adók a többinél jóval nagyobb mértékben váltanak ki ilyen hatásokat, de az adózás rákfeneje nem annyira az adótárgyak kiválasztásában, mint inkább az adók összhatásában rejlik.” (189. old.)

Nem könnyű megtalálni a könyvben a híres ricardói ekvivalenciát, amely szerint a kormányzat eladósodása és az adókivetés ugyanúgy hat a fogyasztás visszafogására. Nagyon tágra értelmezve a tételt lehet, hogy ez a mondat fogta meg Buchanant, illetve Barrót:

„A kormány a húszmilliót adók formájában egyszerre is követelhetné volna; ebben az esetben nem lett volna rá szükség, hogy évenként szedjen be egymillió összegben adót. Ez azonban nem változtatta volna meg az ügylet jellegét.” (272. old.)

Am néhány oldallal később épp ennek ellenkezőjét fogalmazza meg:

„Az itt elmondottakból nem szabad arra következtetni, hogy én a kölcsön rendszerét tekintem a leg-

alkalmasabbnak az állam rendkívüli kiadásainak a fedezésére. Olyan rendszer ez, amely hajlamossá tesz bennünket arra, hogy kevésbé legyünk takarékosak – vakká tesz minket valós helyzetünkkel szemben.” (274. old.)

Azaz, ha az állam eladósodik és államkötvényt bocsát ki, az nagyon is megváltoztatja a gazdaság szereplőinek viselkedését, inkább mint ha egyből adóban beszédné a szükséges összeget, mivel kötvénykibocsátás esetén a teljes adó helyett csak a kamatfizetésre valót takarítják meg az állampolgárok – és a megtakarításnak ez a hiánya, azaz éppenséggel a túlfogyasztás hosszú távon rombolja a gazdaságot. Bárhonnan nézzük is, egyértelműen Madarász Aladárnak van igaza: Ricardo bizony a fiskális illúziót mutatja be, és nem a róla elnevezett ekvivalenciátételt, és ez akkor is így van, ha a modellben az általa feltételezett örökjáradék-kötvény helyett véges lejáratú államkötvényt tételezünk.

Ha valamilyen „híres hatást” fel tudunk fedezni az adóról szóló fejezetekben, az sokkal inkább a keynesi aktív állammal szemben gyakran felhozott érv a kiszorítási hatásról, vagyis hogy egyáltalán nem biztos, hogy az állam által felhasznált magánjövedelem, az állam által a magánbefektető helyett megvalósított beruházás a jövedelemnek vagy a tőkének eredményesebb felhasználása volna. A kiszorítási hatás ma is az egyik legfontosabb érv a túlzott állami beavatkozás ellen. Erről valóban ír Ricardo:

„Az adó megfizetésével az ország földjének és munkájának a termékéből egy részt a kormány rendelkezésére bocsát, ahelyett hogy azt maga használná fel.” (238. old.) – „Akár jövedelemből, akár tőkéből vonják el az adókat, azok mindenképpen csökkentik az állam által megadóztatható áruk mennyiségét.” (267. old.) – „Azokat az adókat, amelyeket hadviselés vagy az állam szokásos kiadásai fedezetére vetnek ki az országra, s főként improduktív munkások eltartására fordítják, az ország produktív iparkodásától vonják el, és minden olyan megtakarítás, amely az ilyen kiadások terén érhető el, általában az adózók jövedelmét – hacsak nem a tőkéjét – növeli.” (272. old.)

Kiszorítási hatás tehát van – ricardói ekvivalenciátétel (legalábbis Ricardónál) nincs.

AZ ALAPELVEK „VÖRÖS FONALA”: A JÖVEDELEMELOSZLÁS ELEMZÉSE

Az *Alapelvek*nek van egy könnyen felfedezhető vándormotívuma. Annyira könnyen felfedezhető, hogy maga Ricardo is megírja mindjárt az előszavában.

„A föld terméke – mindaz, amit a munka, a gépek és a tőke együttes alkalmazása révén a felszínéről

nyerünk – a közösség három osztálya között oszlik meg: a föld birtokosa, a megműveléséhez szükséges vagyron, azaz tőke tulajdonosa, valamint a munkások között, akik a földet iparkodásukkal megművelik [...]. A politikai gazdaságtan fő feladata, hogy feltárja azokat a törvényeket, amelyek szabályozzák ezt a megoszlást.” (71. old.)

Az *Alapelvek* fő célja tehát a jövedelemeloszlás törvényeinek feltárása, még ha formálisan csak néhány fejezetet szentel is ennek a témának, valójában szinte valamennyi fejezetben erről ír.

A föld tulajdonosának járó föld-, illetve bányajáradékot meglehetősen gyorsan letudja a 3–4. fejezetben, igaz, röviden visszatér rájuk a Smithszel folytatott vitája kapcsán a 24. fejezetben. A földjáradék a „föld termékének az a része, amelyet a talaj eredeti és elpusztíthatatlan erőinek a használatáért fizetnek a földbirtokosnak”. (110. old.) Ez mintha az abszolút földjáradék definíciója lenne, azaz mint ha minden föld után járna földjáradék, de Ricardo valójában csak a különbozeti földjáradékot, azaz a legrosszabb művelésbe bevont földnél jobb földeken keletkező járadékot ismeri fel. És mivel szerinte az ármeghatározó éppen azon a földön termelt termék ára, amelyen nem keletkezik járadék, „a járadék ennél fogva nem alkotóeleme az áruk árának” (120. old.).

A következtetés egyértelmű és ki kell emelnünk, mert ez a ricardói jövedelemelosztási elmélet alfája és ómegája:

„Áruik teljes értéke csupán két részre oszlik: az egyik a tőke profitja, a másik a munka bére.” (149. old.)

Ezt követően szinte minden fejezetben ezt az állítást bontja ki. Még a külkereskedelemtől szóló rövid fejezetben is hosszabb a munkabér és a profit alakulásának elemzése, mint a híressé vált komparatív előnyök modelljének bemutatása. Mindenütt az izgatja, hogy amennyiben változás következik be (ma úgy mondanánk: valamilyen exogén sokk éri a rendszert), akkor hatására változik-e a munkabér, változik-e profit, és ha igen, bekövetkezik-e árváltozás is, azaz hogyan alakul a jövedelem két meghatározó alkotóelemének egymáshoz való viszonya.

A jövedelemelosztásból persze nem maradhat ki az állam sem, miként azt az adókkal foglalkozó legelső fejezet első mondata precízen rögzíti is:

„Az adó az ország földje és munkája termékének az a része, amelyet a kormányzat rendelkezésére bocsátanak, és végső soron vagy az ország tőkéjéből, vagy az ország jövedelméből fizetnek.” (187. old.)

Ám mivel az adózást alapvetően károsnak tartja, a jövedelemelosztás általános tárgyalásakor is munkabér és profit viszonyát vizsgálja.

Furcsa, hogy miközben egyértelműen kifejti, miért jár a földjáradék a föld tulajdonosának, egyáltalán nem foglalkozik azzal, hogy miért jár a profit. A profit magától értetődően jár a tőke rendelkezésére bocsátójának. Ha úgy tetszik, akkor ez tekinthető társadalomfilozófiának, de tekintsük inkább egy azóta is a közgazdaságtanban uralkodó alapelvnek: a termelés tényezői hozzájárulásuk arányában részesednek az előállított termékéből. A modern közgazdaságtan csak annyiban más, hogy a szűkösségből kiindulva a munka és a tőke részesedése is határtermékükkel arányos, ily módon a teljes gazdaság szépen leírható s megoldható a reáloldalt optimalizáló primál és a költségeket minimalizáló duál feladat párosával, amelyek a matematika szigorú törvényei szerint megfeleltethetők egymásnak. Ezt a modellt még nem ismerte, de ha ismeri, akkor is tagadta volna, Ricardo sokkal egyszerűbb alapokra vezeti vissza a jövedelemeloszlást: a munkabér a munkás számára szükséges javak értékével (természetes árával) egyezik meg, és profit minden, ami a termék természetes árából e fölött marad.

A profit és a munkabér a termék bármely adott értéke mellett csak egymás rovására változhat. Ezt az egymásra hatást elemezve, számos példát, lehetséges „sokkhatást” megvizsgálva támasztja alá fő tételét a munka árának emelkedéséről és a profitráta csökkenéséről:

„A társadalom gyarapodásával a munka természetes árának mindig emelkedő az irányzata, mert a természetes árát szabályozó egyik fő áru ára – termelésének növekvő nehézségei miatt – ugyancsak emelkedő irányzatú.” (134. old.) – „A profit alakulásának természetes iránya tehát csökkenő, mivel a társadalom gyarapodásával és a gazdagság növekedésével a szükséges élelmiszertöbbletet csak egyre több munka árán lehet megszerezni.” (159. old.)

Ezt a tendenciát csak átmenetileg tudja megakasztani valamilyen, a profit természetes csökkenését feltartóztató külső sokk.

Rendkívül károsnak tart bármilyen külső (állami) beavatkozást a jövedelemelosztásba (adóelmélete ismeretében ez nem meglepő):

„Mint minden más szerződést, úgy a munkabéret is a piac tisztességes és szabad versenyére kell bízni, és soha nem szabad engedni, hogy a törvényhozás beavatkozása gyakoroljon ellenőrzést fölöttük.” (145. old.)

Ricardo közgazdasági elmélete, rendszerelmzése annak ellenére ma is érvényes és izgalmas, hogy kiindulópontját – az áruk értékének a befektetett munkára való visszavezetését – ma éppen nem tartjuk érvényesnek. □